

LA MARGINEA UNUI ESEU

Paul-Ludwig Landsberg *Eseu despre experiența morții*

Lucia Fetcu

TEXT

équivalences

arguments

3.2004

EDITION: ADRIAN REZUŞ (ed.)

© 2004 ARGUMENTS [L^AT_EX 2_ε-EDITION]

© 2003–2004 LUCIA FETCU (Bucharest, Romania) [TEXT]

© 2003 SALVADOR DALÍ ESTATE [GRAPHICS S. Dalí: *Farinata*]

© 2003 SALVADOR DALÍ ESTATE [LOGO Salvador Dalí: *Centaure*]

© 2004 ÉQUIVALENCES [PDFL^AT_EX – HYPERSCREEN]

This electronic edition is a *non-profit* publication

produced by PDF_TE_X 14.H &

created by L^AT_EX 2_ε with HYPERREF & HYPERSCREEN

PDF_TE_X14.H © 2001 HÀN THÉ THÀNH

L^AT_EX 2_ε © 1993–2001 THE L^AT_EX3 PROJECT TEAM *et al.*

HYPERREF © 1995–2001 SEBASTIAN RAHTZ

HYPERSCREEN © 2001–2002 ADRIAN REZUŞ [based on PDFSCREEN]

PDFSCREEN © 1999–2001 C. V. RADHAKRISHNAN

TYPESET BY ROMANIAN_TE_X © 1994–2001 ADRIAN REZUŞ

PRINTED IN THE NETHERLANDS – DECEMBER 26, 2004

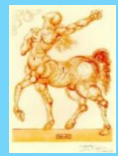

Lucia Fetcu

LA MARGINA UNUI ESEU

Paul-Ludwig Landsberg *Eseu despre experiența morții*

București
30 ianuarie 2003

La marginea unui eseu⁰

Presupun că apariția unui „*Eseu despre experiența morții*“ are ca prim efect o polarizare puternică printre cei care iau cunoștință de existența lui și nu sunt profesioniști ai gândirii articulat-filosofice. Hotărârea de a-l citi sau a nu-l citi, mișcarea de întâmpinare sau de refuz pot găsi aici motive să se exprime accentuat, colorate de afecte primare, pe măsura temei anunțate în titlu.

Mă gândeam că gestul de respingere poate face parte dintr-un ritual naiv de exorcizare, bazat pe speranța unei reciprocități a ignorării; sau vine din fragilitatea vitalităților explozive, care vor să-și consume durata netulburate inutil și periculos de spectrul anihilării lor. Dar și ceilalți, cei pe care o stare sau o întâmplare a vieții lor îi determină să gândească moartea, care intră în lectură cu întrebările și speranțele lor de răspuns – și aceștia au, în adânc, aceeași motivare a demersului lor. Suntem cu toții solidari în nevoia de exorcizare a morții, doar că fiecare alege un alt fel de a micșora presiunea inevitabilului necunoscut. Eseul lui Paul-Ludwig Landsberg, scris „*ca o meditație la moartea tatălui său și la cea a lui Max Scheler*“ – cum ne spune Jean Lacroix în prefață – încearcă cea mai obișnuit-omenească „îmblânzire“ a morții,

⁰Paul-Ludwig Landsberg *Die Erfahrung des Todes* (1935) – tr. fr. *Essai sur l'expérience de la mort* suivi de *Le problème moral du suicide*, préface de Jean Lacroix, Éditions du Seuil, Paris 1951, tr. rom. „Eseu despre experiența morții“ urmat de „Problema morală a sinuciderii“, traducere din franceză de Marina Vazaca, Humanitas, B. 1992 [φ 6]. – Născută la 12 decembrie 1936, Lucia Fetcu a absolvit Facultatea de mecanică (Politehnica București, 1960) și Facultatea de matematică (Universitatea București, 1969); doctor inginer (rezistența materialelor și vibrații, 1978), docentă (conferențiar univ.) la Politehnica din București. Prezentă în presa literară din România (poezie, eseuri, etc.); volumul de poeme *Aer* (Cartea Românească, 1974) a primit Premiul de debut în poezie al Uniunii Scriitorilor.

cea care s-ar putea obține în urma efortului de a înțelege, de a articula și de a numi.

Începe cu o pagină izolată, laconică și patetică:

„Ce înseamnă moartea pentru ființa umană? Întrebarea este inepuizabilă: e vorba de însuși misterul omului, abordat dintr-un anumit unghi. Fiecare problemă filosofică autentică le conține pe toate celelalte în unitatea misterului.

Să stabilim așadar cadrul problemei: și să căutăm o bază experimentală pentru răspunsuri posibile; suntem întotdeauna obligați să lăsăm deoparte probleme de cea mai mare importanță. Cercetarea noastră mi se pare inevitabilă în stadiul actual al filosofiei. Suntem foarte departe atât de o adevărată metafizică a morții, cât și de una a vieții.“

Am citat pagina în întregime nu numai pentru că este frumoasă și exprimă, într-un fel, atât speranța celui care scrie cât și așteptarea celui care începe să citească. Am citat-o mai ales pentru că în structurarea ei ar putea fi recunoscută modalitatea de a fi a întregului eseu: o pendulare continuă între patos și analiză. Căci ce poate fi mai patetic decât încercarea de a răspunde la o întrebare declarată de la început „*inepuizabilă*“! Și ce poate fi mai apropiat de efortul gândirii decât adunarea întâmplărilor noastre legate de moarte sub semnul experienței, pentru a contura niște răspunsuri măcar „*posibile*“! Se pare că e în puterea acestei teme să ne accepte în preajma ei cu slăbiciunea de a fi, pe rând, când ființe trăitoare, când ființe gânditoare – nu în dihotomie, ci într-o continuă schimbare de accente.

Onest este să ne bâlbâim în fața morții, vorbind, să oscilăm între felul în care trăim datul ei și felul în care-l putem gândi. Iar „*Eseul (...)*“ este onest, chiar și în sensul de

mai sus.

Pentru că aceasta este prima impresie care se degajă în urma lecturii – impresia de onestitate. O onestitate în zona profesionalului – așa spune – numind astfel grija cu care sunt respectate tradițiile bune ale discursului academic. Vom găsi deci și un tablou al atitudinilor posibile exprimate de cei care au gândit cu intensitate tema în timp; și comentariul problematizant al autorului; și construcția filosofică proprie privind temeiul ontologic al raportării omului la moarte.

Însă mișcătoare este onestitatea în zona omenescului. Fără siguranța rece a omului de știință, care observă moartea în desfășurarea și semnificația ei pentru specie și și-o asumă ca eveniment natural, cu rost bun în evoluția și economia regnurilor – dar și fără certitudinea fierbinte a misticului, pentru care moartea înseamnă adevărata Naștere, Paul-Ludwig Landsberg trece echilibrat și nuanțat prin gândurile generate de misterul morții. Dacă am intrat în discursul autorului cu o stare întrebătoare, dacă nu eram dinainte așezați într-o certitudine, n-o vom avea nici după aceea; autorul nu-și arogă victoria unui răspuns, nu obținerea Răspunsului este câștigul lecturii, ci o mai bună articulare a întrebărilor.

„*Noi, ceilalți (...)* – spune el în final, preluându-ne în condiția comună a întrebărilor – *încercăm să înțelegem și, ca oameni și ca filosofi, tîndem și noi către existență.*“

„Ca oameni și ca filosofi“...

Desigur, cel care articulează ideile, cel care structurează eseul este filosoful. Acesta a ales să înceapă de la afirmația lui Voltaire: „*Specia umană e singura care **știe** că **trebuie** să moară, și o știe numai datorită **experienței***“. Am subliniat elementele care fac obiectul analizei desfășurate după citat: cunoaștere, necesitate, metodă. Totul se întâmplă aici din punctul de vedere al unui om generic – abstract purtător de

rațiune, pe care moartea nu-l afectează pentru că el nu se stinge decât o dată cu specia (iar aceasta este o altă problemă!). Ar fi un fel de raportare la moarte ca „moarte pentru toți“, asupra căreia autorul nu întârzie prea mult.

N-o face deoarece interesul său masiv are în vedere „moartea pentru fiecare“ – și în felul acesta încerc să numesc întregul demers în care moartea e gândită nu de pe poziția unui element al speciei ci din cea a individului transformat în persoană. „*Persoana* – spune P.-L. L. – *trebuie considerată aici ca o existență care se constituie pe sine, actualizarea unei **ființe-devenire (Werdesein)** care dă sens și unitate întregului existenței individuale.*“ Este vorba, în mod evident de un **model filosofic** pentru ființa umană, construit din câteva trăsături esențiale, capabile să-i asigure (modelului) o coerență a reacțiilor la ceea ce i se întâmplă în lume.

Pentru că am intrat cu o mare și tensionată așteptare în lectura acestei zone, voi încerca să arăt cum mi s-a înfățișat ea, în momentele ei importante.

- Actualizarea, devenirea persoanei se petrece o dată cu desfășurarea vieții sale organice; aceasta este suport dar și oponent pentru devenirea persoanei, care, la rândul ei, poate marca „*într-o oarecare măsură*“ datele existenței fizice. Dar: „***Ceva din viața organică scapă personalizării***“. (s.m.)

- Persoana, „*ca orice existență (...) este orientată spre propria realizare și întru eternitate*“; moartea ar putea fi immanentă existenței personale dacă s-ar petrece **me-reu** în momentul împlinirii persoanei; cum aceasta nu se întâmplă, moarte „***pare introdusă din afară în existența noastră***“, ea aparține exteriorității ontologice a persoanei, „*persoana umană, în esența ei, nu este **o existență întru moarte***“.

- Caracteristica ontologică fundamentală a existenței personale, **afirmarea sinelui**, „*care implică tendința de a depăși timpul*“ are ca actualizare **nădejdea on-**

tologică, exprimată prin credința în nemurirea personală: „*structura fundamentală a ființei noastre (...) conține postulatul existențial al unui « dincolo »*“ iar „*conștiința imită ființa profundă*“. (Este remarcabil „portretul“ făcut acestei nădejdi plasate în zona metafizicului, care „*transcende subiectul psihic*“ – și cel biologic – opusă și ansamblului speranțelor, și generalizării acestuia, pentru că nu aparține „*lumii și hazardului*“, ci „*persoanei înseși și libertății*“!)

- În acest context, persoana umană recunoaște (acceptă) moartea ca fiindu-i exterioară și o transformă „*într-o cale a propriei împliniri*“ prin mecanismul nădejzii ontologice – nădejde care „*tinde către ființă, către actualizarea permanentă și progresivă a persoanei umane*“.

Eu un răspuns posibil, un răspuns tonic; atât de tonic încât nu poți scăpa de bănuiala rea că nu adevărul premiselor puse la baza construcției îl generează, ci nevoia noastră ca acestea să fie adevărate. Nădejdea e, într-un fel, opusă certitudinii; îndoiala rămâne, misterul rămâne.

„*Ceva din viața organică scapă personalizării*“ spune autorul dar s-ar mai putea spune, simetric, și că *ceva din viața persoanei scapă organicului*. Recunoaștem, **simțim** o **relativă** autonomie în raporturile persoanei cu suportul ei biologic. Aici, în zona acestui „relativ“ se află rădăcina îndoielii noastre și se poate ieși din ea numai prin violența unei opțiuni limită, prin renunțarea la jocul relativului.

Dacă decidem că persoana este complet dependentă de suportul ei organic, moartea nu mai e un mister – e doar un proces bio-chimic; prin moarte persoana se șterge precum culoarea unui cărbune care a ars complet; nimic nu transcende viața organică; persoana trebuie să-și însușească viziunea speciei asupra morții individului; întrebarea despre moarte nu are sens decât în cadrul unor studii clinice. Baza acestei opțiuni este

evidența morții organice.

Dacă decidem că persoana este **esențial** autonomă și doar conjunctural corelată cu suportul ei organic, misterul morții este și el conjunctural; conștiința are temeiul, în însăși decizia noastră, să opereze transcenderea către un „dincolo“ de viața biologică, să-și asume certitudinea existenței acestui „dincolo“ pentru persoana umană; moartea este transformare, este trecere într-o altă formă de existență. Baza acestei opțiuni este credința în Dumnezeu.

În ambele așezări, misterul morții este eludat. Omul închide problema morții și trăiește fie în resemnare absolută, fie în nădejde absolută. Misterul rămâne pentru toți ceilalți, pentru care confuzul din conviețuirea trup-suflet, încrederea în virtuțile rațiunii de a putea răspunde, în limitele vieții acesteia, cu rigoare, la toate întrebările îi împiedică să opteze decis pentru una din soluțiile extreme și îi aruncă într-o căutare continuă.

Data fiind natura cunoașterii noastre – ea este fapt de viață, ea se dezvoltă în interiorul vieții – nu cred că moartea individului pentru individ sau moartea în sine este un mister **provizoriu**; nu cred că un efort al gândirii sau o acumulare de informații ne-ar putea duce cândva la o „străpungere“ a misterului.

Aș încerca să gândesc raporturile noastre cu moartea, cu faptul înțelegerii ei, în niște termeni născuți într-o cu totul altă zonă a reprezentărilor, a construcțiilor minții noastre. Atât de depărtată încât, pentru a trece în cuvinte această analogie, acolo, într-un strat profund, în spatele gândurilor pe care le-am putut articula, a fost prezentă mereu o căutare îngrijorată și obscură a modului în care ar trebui să ajung să vorbesc pentru ca ceea ce mie mi s-a impus firesc să poată fi primit și de alții. Fiindcă este vorba de un model matematic. Nu pot decât să intru abrupt în descriere, ne știind

dinainte ce va fi să se întâmple.

Când gândim mulțimile de puncte – pentru a le da determinări, pentru a le construi ființa și a le numi pe fiecare în parte, deosebindu-le între ele – se impune cu evidentă existența unor naturi diferite ale punctelor în raportarea lor la mulțimea considerată. După felul lor de a fi, ele s-au numit sau „puncte izolate“ sau „puncte de acumulare“. Cuvintele „izolat“ și „acumulare“ și-au păstrat aici semnificațiile lor obișnuite: un punct este **izolat** când există o vecinătate a sa în care nu se mai află nici un alt punct din mulțimea avută în vedere; un punct este de **acumulare** când, oricare ar fi vecinătatea lui, deci oricât de aproape de punctul gândit, există încă puncte din mulțimea respectivă. Pentru ceea ce urmează, reținem noțiunea de punct de acumulare.

(Îi rog pe matematicieni să mă ierte pentru felul în care am tras din teritoriul lor – al limpezimii și rigorii, al eleganței reci și demne – câteva ființe abstracte, ca să le amestec în viața noastră fierbinte, mai confuz articulată. Îi rog pe ne matematicienii care s-au hazardat în lectura acestor rânduri să mă ierte pentru abuzul folosirii unor ființe străine și depărtate de felul lor de a gândi lumea. Nu mi-am pus problema utilității acestui demers – sau, mai bine zis, am renunțat s-o fac: Gândul povestit aici a existat pur și simplu.)

Pentru ca o mulțime să aibă punct (sau puncte) de acumulare este nevoie ca ea să conțină o infinitate de puncte: toate acele puncte pe care le găsim **oricât** de aproape ne-am situa față de punctul de acumulare. În acest sens, mulțimea care are un punct de acumulare este **infinită**. Ea însă nu este obligată să fie nelimitată, cum s-ar părea să ceară ideea de infinit; ea poate să fie **mărginită**, chiar de punctele de acumulare. Plasați în acele puncte de acumulare care constituie marginile mulțimii, putem vorbi de un „dincoace“, în interiorul mulțimii și de un „dincolo“ – în afara ei.

Existența punctelor de acumulare oferă posibilitatea de a deosebi mulțimile între ele. Dacă toate punctele de acumulare pentru mulțimea considerată îi **aparțin**, ea se numește **închisă**; Dacă există puncte de acumulare pentru mulțime care **nu fac parte din ea**, mulțimea se numește **deschisă**. O mulțime deschisă este **limitată** de punctele ei de acumulare dar **nu-și conține marginile**, acestea nu-i aparțin.

Rămânem la ideea de mulțime deschisă.

Ce-ar putea împiedica punctul de acumulare al unei mulțimi deschise – în vecinătatea căruia, oricât de restrânsă am gândi-o, găsim mereu puncte din mulțimea considerată – să aparțină mulțimii? Evident, **natura** lui diferită de a tuturor punctelor mulțimii la care e raportat. Există asemenea situații matematice, ele nu sunt inventate, ele se impun când gândim până la capăt unele întâmplări din lumea acestor ființe. Cel mai la îndemână exemplu e constituit de mulțimea numerelor raționale al căror pătrat se apropie oricât de mult de numărul 2, rămânând mai mic decât acesta. Este demonstrat că nu există număr **rațional** (întreg sau fracție ordinară) al cărui pătrat să fie egal cu 2 – o demonstrație prin reducere la absurd –, dar un asemenea număr există: el, de exemplu, reprezintă lungimea laturii unui pătrat cu aria 2. Doar că **natura** lui diferă de cea a numerelor raționale care se apropie oricât de mult de el. El, spre deosebire de acestea, nu poate fi scris în sistem zecimal cu un număr limitat de cifre, nu poate fi descris de o fracție ordinară. Mulțimea numerelor raționale care îl aproximează este infinită și are ca punct de acumulare acel număr străin, care nu-i aparține. Ea este o mulțime deschisă.

Elementul fundamental al analogiei care mi s-a impus poate fi explicitat acum. Viața noastră, momentele vieții noastre formează o mulțime **deschisă**, pentru care moartea este un punct de acumulare. Tot ce se întâmplă în apropierea morții, până

în vecinătatea ei cea mai intimă, totul aparține vieții – în afara momentului însuși al morții. Prin **natura** sa, punctul morții nu aparține vieții, nu poate fi exprimat în termeni proprii acesteia.

În matematică, transcendența noii ființe descoperite, ne integrarea ei în acea raționalitate capabilă să-i descrie orice vecinătate sunt asumate. Numărul străin este însușit și luat în stăpânire prin **numire**. În modestul exemplu de mai sus, punctul de acumulare se numește „rădăcină pătrată din 2“, $\sqrt{2}$. Este acesta **numele adevărat**? Pentru lumea numerelor, el este: noua natură va fi purtată în toate operațiile, eliberându-le, fără să le altereze adevărul. Se lărgeste lumea numerelor într-un fel esențial, cu un nou orizont; „dincoacele“ numerelor raționale și acel „dincolo“ al numerelor iraționale și transcendente se topesc unul într-altul în lumea numerelor reale, continuă și densă.

Există un asemenea fel de mișcare și în gândirea morții: sunt oameni care și-au asumat transcendența morții în raport cu natura acestei vieți și au înglobat-o, au cufundat-o într-o lume largită cu un „dincolo“, care abia în felul acesta devine lume reală. Câtă justificare au – s-ar putea ca cei care au făcut-o să **știe**.

Ce sens poate avea în acest context un discurs despre moarte, încercarea de a o înțelege, de a o pătrunde? Știm că nimeni nu se va apuca să scrie **toate** cifrele care l-ar defini pe $\sqrt{2}$, ca să-i „dezlege“ misterul printr-o exprimare rațională; dar folosim cu toții, pentru nevoile noastre curente, **aproximări** raționale, finite; dacă nu suntem mulțumiți de apropierea pe care am realizat-o, mai adăugăm o cifră zecimală și continuăm. Poate ar fi bine să ne raportăm **în acest fel** la demersurile noastre în zona **gândirii** morții. Cât timp nu vom dori străpungerea și desfășurarea fără rest a misterului, cât timp nu ne vom amăgi – reprezentările morții, construite cu imagini, simboluri, concepte ale vieții, ca fapte de viață, ne pot ajuta să trăim.

„Ca oameni și ca filosofi“...

De la prima întâlnire cu titlul eseului m-am întrebat ce semnificație poate căpăta noțiunea de **experiență** raportată la moarte. Acum, după lectură, cu gândurile autorului în față – gânduri frumos spuse, bogate, prea bogate pentru a le prelua pe toate aici – pot încerca să-mi limpezesc niște înțelegeri.

Ideea de experiență implică așezarea în zona **trăirii** morții și nu în cea a **gândirii** ei; cel care urmărește **experiența** morții trebuie să se adreseze întâi ființei lui trăitoare și apoi celei gânditoare. Astfel, teritoriile deschise experienței - teritorii dureroase și înfricoșătoare, imanente condiției noastre – sunt moartea aproapelui și moartea proprie.

P.-L. L vorbește despre „experiența **nemijlocită** (s. m.) a morții **celuilalt**“, a celui pe care îl iubim și moare înaintea (și în fața) noastră:

*„Am constituit un « noi » cu muribundul. Și tocmai în acest « noi » , tocmai prin forța proprie a acestei noi stări de ordin personal ajungem la cunoașterea **trăită** (s. m) a propriei noastre **necesități de a muri**. O clipă rămânem în ținutul morții. (...) Nu ne-a atins în acea clipă copleșitorul frig al morții? Vom mai fi oare aceiași după ce-l vom fi simțit? Necesitatea morții despre care poate fi vorba aici nu este identică cu conținutul frazei generale care stabilește legătura între orice persoană umană cu orice fel de moarte. (...) Necesitatea generală despre care e vorba aici nu este de ordin logic ci, mai degrabă, **de ordin simbolic**. (...) Simbolul e o realitate singulară și universală întocmai ca adevărata necesitate a morții.“*

El mai vorbește despre „**infidelitatea tragică**“ a celui care ne părăsește și despre „**infidelitatea ontologică**“ a lumii muritoare, despre nevoia noastră de continuitate în

comuniunea cu cel dispărut, care ni-l face o „absență prezentă“, „existând în absență“ în sensul exprimat de „*formele superioare ale credinței în nemurire*“. Cu o deosebită reverență se apropie de experiența morții aproapelui povestită de Sfântul Augustin în cartea a patra a „Confesiunilor“.

Situații, stări, reacții, gânduri.

*„Nimeni nu ar putea pretinde că experiența morții aproapelui ar fi un echivalent al experienței pe care o voi face privind **propria-mi moarte**; dar semnificația ei pentru mine este atât de adâncă, încât aparține în mod necesar existenței mele personale și nu aceluia < se >.“*

E adevărat – dar cu o condiție, aș spune: moartea aproapelui să fie o moarte „firească“. Cred că misterul morții este conținut și poate fi trăit **în stare pură doar** în acele morți pe care le numim „naturale“ sau „bune“. (Parcă există expresia „a murit de moarte bună“.) Numai o asemenea moarte rămâne ea singură în lumină, fără să răscolească alte întrebări. Morțile accidentale, morțile timpurii, sinuciderile – toate lasă în umbră faptul în sine al morții, pentru a impune cu violență alte gânduri: despre destin, despre dreptatea divină, despre hazard, despre pierdere, despre alegere. În altfel de morți decât cele „naturale“, întâmplarea însăși a morții pare auxiliară, devine instrumentul, mijlocul prin care pare a se împlini altceva – o decizie divină? o „plată“ a unui fel de a fi trăit, a unui fel de a fi fost? Un memento al fragilității noastre? Sau al arbitrarului care ne guvernează? Ea, această moarte care este condiția noastră comună, parcă ar pierde ceva din necesitate – necesitatea ei biologică – parcă ar deveni fapt de conjunctură iar a **esența** ar trece în alte mistere. Și dacă ne referim la ea ca la o experiență, pe care o putem gândi și încheia prin vorbire – tot numai morțile „naturale“ se lasă trăite

în felul acesta. Celelalte înseamnă disperare, deznădejde, revoltă, stare de șoc – cum poți medita la misterul morții când ești terifiat, năucit, redus la condiția primară de vietate în suferință?

Morțile „naturale“ se anunță pe ele însele. Și atunci începe desfășurarea stângaciului protocol al relațiilor cu moartea: exorcizarea, lupta pentru îndepărtarea momentului dur al împlinirii ei, jocul speranțelor și de-sperării, constituirea evidenței. Și în tot acest timp trăiești moartea și înveți tot ce se poate învăța despre ea în cadrul vieții. Ceea ce nu se produce în starea de șoc a morții violente, se întâmplă acum: **accepti gândul** morții aproapelui. Aici „aproapele“ este ființa cu care ai legături esențiale, ființa însăși esențială pentru tine. Cu care trăiești împreună moartea, în comunicare continuă. Chiar dacă această ființă moare **singură** și are sau nu are putere să-ți mai trimită vreun semnal de acolo de unde este, tu, cu puterile tale, cât te țin, încerci s-o însoțești. Ai dreptul să numești această întâmplare „experiență“? Să introduci conotațiile reci și detașante pe care le poartă cuvântul în lumea observatorilor obiectivi, să-l folosești în zona solemnă a morții cuiva? Cred că da, cred că avem dreptul – pentru că, la rândul nostru, vom muri și noi. Este numai o problemă de timp, dar vom fi și noi la fel, ca ei – cei care ne mor. În cadrul acestei alcătuiri drepte a lucrurilor, faptul că trăiești moartea celuilalt dar rămâi în viață și îl trădezi, ne însoțindu-l până la capăt, este provizoriu; el înseamnă o amânare care nu poate face din noi altceva decât sunt ființele care ne mor.

E ciudat cum pe firul acestei argumentări, cu o evidență poate estompată de text dar ne alterată în interiorul gândului, apar, se impun ființele care ne pot învăța moartea. Ele sunt tot părinții, cei care au făcut și restul pentru noi; părinții care nu mor înainte de vreme. Își împlinesc astfel ultimul rost în raport cu noi pe lumea aceasta.

Ne oferă timp să ne construim un fel de acceptare a gândului morții; în dragostea lor absolută, rămân cu fața spre noi și ne transmit mesaje până la limită, până nu mai au puterea, ele, biete ființe umane, să refuze intrarea în singurătatea morții. Ne pregătesc pentru acea ultimă experiență, despre care nu vom putea vorbi. Moartea intră în viața noastră cu o lumină dureroasă – dar **este lumină**.

„*Ea (experiența morții aproapelui – n.m.) diferă, ca experiență trăită, de diferitele stări psihice pe care le poate comporta. Nu este nicidecum un fel de durere și poate fi chiar trăită cu o anumită bucurie*“ spune P.-L. Landsberg.

Nu, bucurie nu, dar lumină – da. N-aș putea să spun de ce. De ce în mod obscur mi se impune cuvântul „lumină“. Pentru că atingi niște înțelesuri – dar acestea sunt atât de difuze, atât de ne atriculabile încât le trăiești doar ca stare? Starea de a intra în înțeles ca într-un fel de lumină? Poate.

Nu știu dacă este posibil să vorbim în cadrul vieții despre vreo „experiență“ a morții, alta decât cea a aproapelui. Toate întâmplările care ne duc în vecinătatea morții proprii (chiar și întoarcerea dintr-o moarte clinică) sunt fapte de viață și le lipsește esențialul: nu sunt urmate de moarte; iar cele care sunt urmate de moarte, nu pot fi comunicate; „(...) *diferența esențială dintre faptul de a muri și moarte, dintre a suporta ca act și ceea ce suportăm* rămâne inevitabil ascunsă. Urmărind aceste experiențe nu reușim să transcendem fiziologia și psihologia faptului de a muri în sensul metafizicii morții înseși“ – afirmă oarecum în același sens P.-L. Landsberg. Ne găsim la limita trăitului și gânditului morții cu mijloacele cu care ne adresăm în mod obișnuit acestei lumi. În interiorul acestui hotar se află multe și eroice încercări ale omului de

a-și asuma cu demnitate condiția sa ultimă. În exteriorul acestui hotar se află o altă lume, care poate să ne fie revelată sau nu.

„Ajung acum la interpretarea experienței creștine a morții – începe P.-L. L. ultimul capitol al eseului său – și va trebui să insist în mod special asupra unui gen de experiență « mistică ». Nu-mi este ușor să precizez cu ce drept și în ce sens aș putea vorbi despre acest subiect, inevitabil aici. Vorbind despre experiența morții aproapei ca despre o experiență umană, o experiență a « fiecăruia », nu trebuie decât să evoc și să aprofundez o experiență trăită de mine însumi, ca și de voi, cei cărora mă adresez. Acum e vorba nu numai de o experiență specifică din punct de vedere istoric, dar și foarte rară și cu un caracter cu totul special. Personal, n-am avut nici o experiență de acest fel, deși, uneori, am impresia că încep să-i înțeleg cât de cât pe misticii care ne mărturiseau, în fața lui Dumnezeu, că au trăit o asemenea experiență. Mă voi mulțumi, așadar, prin forța lucrurilor, să evoc câteva documente care se află la limita înțelegerii pentru noi, care nu suntem mistici, și voi încerca să le lămuresc atât cât îmi va sta în putință. Fiecare e liber să vadă în ele numai documente psihologice, roade ale unei mentalități speciale pe care nu prea știu cum am pute-o explica. Fiecare e de asemenea liber să-și dea seama că aici e vorba de experiența cea mai intimă, cea mai adevărată a morții și, tocmai de aceea cea mai rară și mai tainică pe care o poate realiza omul. Ca filosof, nu am nici o autoritate în acest domeniu al experiențelor excepționale, în care niciodată nu poți dovedi nimic. Nu poți decât să le expui și să oferi o interpretare fără pretenții. Fiecare e liber, logic liber, să creadă ce vrea. În ceea ce mă

privește, nu ascund faptul că mi se pare sigur (s. m.) *că aici se află adevărul misterului.*“

Aici suntem, în această îmbinare paradoxală de cuvinte, în topirea îndoielii lui „*mi se pare*“ cu certitudinea lui „*sunt sigur*“ înaintea intervenției oricărei sancțiuni logice.

Nu voi intra în zona experienței creștine a morții, analizată de autor. Nu pentru că nu mi s-ar părea importantă, zona, ci tocmai pentru esențiala ei importanță. A gândi credința înseamnă mult mai mult decât a gândi moartea. Credința înglobează în ea natural soluția misterului morții; și al vieții, și al ființei noastre.

Doar că, poate, nu numai gândind ajungem acolo.

Și poate că ceea ce e tragic în condiția noastră de oameni se află în faptul că darul credinței nu este la fel, egal împărțit în lume, ca darul morții.

București, 30 ianuarie 1993

